

РОЗДІЛ І.
НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО
СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

УДК 376-056.36.014.544:006

Висоцька А.М.

РОЗРОБЛЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ОНОВЛЕНОГО ЗМІСТУ ОСВІТНЬОЇ
ГАЛУЗІ «МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ» У НАВЧАННІ ДІТЕЙ З РОЗУМОВОЮ
ВІДСТАЛІСТЮ

У статті розкрито основні інноваційні зміни Державного стандарту початкової загальної освіти дітей з розумовою відсталістю з освітньої галузі «Мови і літератури», а також навчального змісту предмета «Українська мова» (підготовчий, 1-4 класи). Розкрито концептуальні підходи до розробки структури та змісту навчальних програм з української мови та літературного читання. Окреслено шляхи реалізації принципу доступності освіти шляхом запровадження низки інновацій у змісті навчальних програм.

Ключові слова: спеціальна освіта, освітня галузь «Мови і літератури», державний стандарт, навчальні програми, діти з порушеннями розумового розвитку.

Высоцкая А.М.

РАЗРАБОТКА И ВНЕДРЕНИЕ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ
ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ «ЯЗЫКИ И ЛИТЕРАТУРЫ» В ОБУЧЕНИИ ДЕТЕЙ
С УМСТВЕННОЙ ОТСТАЛОСТЬЮ

В статье раскрыты основные инновационные изменения Государственного стандарта начального общего образования детей с умственной отсталостью в предметной области «Языки и литературы», а также учебного содержания предмета «Украинский язык» (подготовительный, 1-4 классы). Раскрыты концептуальные подходы к разработке структуры и содержания учебных программ по украинскому языку и литературному чтению. Намечены пути реализации принципа доступности образования путем внедрения ряда инноваций в содержании учебных программ.

Ключевые слова: специальное образование, предметная область «Языки и литературы», государственный стандарт, учебные программы, дети с нарушением умственного развития.

Alla Vysotska

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF CONTENT UPDATES OF
«LANGUAGE AND LITERATURE» SUBJECT AREA IN TEACHING CHILDREN
WITH MENTAL RETARDATION

The article covers the main innovative changes of State standard of primary education of children with mental retardation in the subject field "Language and Literature" and the educational content of the subject "Ukrainian language" (preparatory, grades 1-4).

It covers, in particular, the determination of the specificity of teaching Ukrainian represented in state standards as the language of instruction and language study; updating the goals and objectives of the Ukrainian language as a school subject; change in the structure of public coverage of requirements to the content of primary education, the level of general education of students with intellectual disabilities, as well as to the level of development of their life competence.

Conceptual approaches to the development of the structure and content of training programs in the Ukrainian language and literary reading are revealed.

The ways of implementing the principle of access to education by introducing a number of innovations in the curriculum content are outlined.

Keywords: special education, subject area "Language and Literature" national standard curriculum, children with mental disabilities.

Постановка проблеми. В умовах модернізації спеціальної освіти постає необхідність перегляду її змісту відповідно до тенденцій сьогодення, зокрема: певної зміни контингенту спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів; недостатньої відповідності між реформуванням, модернізацією освіти та її змістом; відсутності відповідного методичного забезпечення, яке б відповідало сучасним вимогам та було узгоджено зі змістом освіти; неузгодженості між змінами контингенту освітніх установ для дітей з порушеннями розумового розвитку та існуючими параметрами визначення їхніх навчальних досягнень; недостатня узгодженість змісту освіти з можливостями психофізичного розвитку таких дітей та ін.

На часі актуальним постало розроблення нового Державного стандарту початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами, оскільки освіта є одним із основоположних чинників ефективності їхньої соціалізації у подальшому житті.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз праць вітчизняних учених (В.Бондаря, Л.Вавіної, М.Козленка, Г.Мерсіянової, В.Турчинської, О.Хохліної та ін.), в яких розкривається широке коло питань стосовно розробки освітнього стандарту для розумово відсталих дітей, показав, що стандарти освіти в спеціальному освітньому закладі мають передбачати забезпечення досягнення не лише освітніх (педагогічних), але й корекційно-розвивальних цілей. Особливо наголошується на тому, що корекційно-розвивальний вплив є необхідною умовою попередження можливих ускладнень розвитку та умовою ефективного освітнього впливу, внаслідок якого дитина з розумовою відсталістю опановує знання, уміння та навички [5].

Розкриваючи концептуальні підходи до мовної освіти учнів спеціальних шкіл, Л.С.Вавіна зазначає, що провідною метою навчання рідної мови учнів із порушеннями психофізичного розвитку є формування комунікативних умінь і навичок для задоволення інтересів і потреб особистого і суспільного характеру. Пояснюється це тим, що українська мова як важливий загальноосвітній предмет у спеціальній школі, який відзначається значним корекційно-розвивальним потенціалом, у сучасних умовах набуває все більшого прагматичного значення. Адже без володіння нею неможливим є спілкування, а також інтеграція дитини у соціум [1].

Формулювання мети статті. Метою даної статті є розкриття основних інновацій Державного стандарту початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 21 серпня 2013 р., з освітньої галузі «Мови і літератури», а також навчального змісту предмета «Українська мова».

Новизна здійсненого нами дослідження полягає у введенні низки інновацій до Державного стандарту з освітньої галузі «Мови і літератури» та відповідного оновлення структури і змісту навчальних програм.

Основна частина. Методологічним підґрунтям оновленого змісту Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами з освітньої галузі «Мови і літератури» є інтеграція особистісно орієнтованого, компетентнісного та соціокультурного підходів. Відповідно до їх положень було визначено (оновлено) мету і завдання вивчення української мови та літературного читання як навчальних предметів.

Основним принциповим підходом до організації навчання розумово відсталих дітей мови є розвиток мовлення. Розумово відсталі діти у більшості випадків починають говорити значно пізніше, ніж діти з нормальним розвитком, а період їхньої дошкільної мовленнєвої практики є значно коротший. До того ж своєрідність психічного розвитку дітей даної категорії суттєво ускладнює процес опанування мовлення. Відтак на початок навчання у школі рівень мовленнєвого розвитку не забезпечує успішне засвоєння знань і навичок з мови.

Своєрідність мовленнєвого розвитку розумово відсталих дітей зумовлює специфіку системи навчання української мови, спрямовану на корекцію недоліків загального і мовленнєвого розвитку учнів. Це знайшло відображення у визначенні мети і завдань навчання української мови у початкових класах.

Освітня галузь «Мови і літератури» представлена у Державному стандарті як мова навчання і мова вивчення. Загальною метою освітньої галузі визначено формування читацьких, мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок, необхідних для опанування мови, мовлення і читання в наступні роки навчання та засвоєння знань з інших предметів; розвиток особистості учня; формування його комунікативної компетентності; корекція недоліків психофізичного розвитку та підготовка до самостійного життя [3].

Метою навчання української мови як державної є формування у школярів елементарних знань з мови і правопису та відповідних їм умінь, забезпечення початкового рівня комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкових класів, корекція недоліків психофізичного розвитку.

Особливість мови навчання полягає в тому, що вона є не тільки навчальним предметом, а і найважливішим засобом навчання, виховання і розвитку особистості у процесі опанування всіх інших предметів початкової загальної освіти.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких завдань:

- створення позитивної мотивації до засвоєння знань;
- формування елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні та достатні для формування мовленнєвих навичок і вмінь;
- формування елементарних навичок і вмінь з усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), забезпечення їх гармонійного розвитку;
- залучення до національної культури народу, мова якого вивчається;
- сприяння розумовому, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості;
- формування вміння вчитися.

Мета вивчення української мови, мов національних меншин як мов вивчення – набуття учнями комунікативної компетентності через засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови, а також опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення наступних завдань:

- досягнення певного рівня сформованості позитивної мотивації до вивчення мови;
- опанування учнями елементарних навичок і вмінь з усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письма);
- набуття школярами елементарних комунікативних умінь;
- досягнення певного рівня сформованості вміння вчитися.

Мета літературного читання у початковій ланці полягає у формуванні читацької компетентності учнів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентності; ознайомленні учнів з дитячою літературою, підготовці їх до систематичного вивчення літератури в основній школі, вихованні інтересу до читання, корекції недоліків емоційно-вольової сфери і розумового розвитку.

Для досягнення зазначеної мети передбачається вирішення таких завдань:

- формування в учнів навички читання як виду мовленнєвої діяльності;
- формування умінь сприймати, розуміти, аналізувати різні види літературних і навчальних текстів;
- ознайомлення з дитячою літературою в авторській, жанровій, тематичній різноманітності; формування в учнів соціальних, морально-етичних цінностей за допомогою художніх образів літературних творів;
- розвиток зв'язного мовлення учнів, формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);
- формування в учнів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок; умінь здійснювати пошук, відбір інформації для виконання навчально-пізнавальних завдань;
- розвиток творчої літературної діяльності школярів;
- виховання потреби у систематичному читанні як засобі пізнання світу, самопізнання та загальнокультурного розвитку.

З урахуванням оновлених мети і завдань мовного компонента освітньої галузі окреслено нові змістові лінії, які, в свою чергу, покладено в основу структури висвітлення державних вимог до змісту початкової освіти, до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, а також до стану сформованості життєвої компетентності учнів. Такими є: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна (українська мова), а також: коло читання, навичка читання, досвід читацької діяльності, літературна діяльність (літературне читання).

Окреслені інноваційні зміни Державного стандарту з освітньої галузі «Мови і літератури» покладено в основу забезпечення програмної складової змісту початкової освіти дітей з розумовою відсталістю.

Зміст програми «Українська мова» для підготовчого, 1-4 класів складено з урахуванням основних принципів навчання дітей даної категорії. Стратегічними напрямками корекційно-розвивальної роботи, закладеними у навчальний зміст програми, стали: підвищення адаптивних можливостей дитини; зменшення впливу дестабілізаційних чинників на формування особистості школяра; розвиток комунікативного мовлення; психомоторний розвиток. Тому водночас із розвитком основних видів мовленнєвої діяльності, на уроках української мови передбачається

розв'язання специфічних завдань, спрямованих на корекцію відхилень у розвитку дітей з розумовою відсталістю. Такими є: порушення процесів пізнавальної діяльності (сприймання, уяви, пам'яті, уваги, мовлення й мислення), недорозвиток емоційно-вольової сфери, недостатня розвиненість артикуляційної моторики, порушення моторики та координації рухів та ін. Спеціальним завданням навчального курсу української мови визначено формування та корекцію зв'язного мовлення, що має відбуватися в тісному зв'язку з розвитком пізнавальної діяльності дітей, зокрема, сенсорики, предметно-дієвого, наочно-образного, словесно-логічного, абстрактного мислення, спостережливості, уваги тощо.

Нова програма має чітку структуру, відповідно до якої викладено зміст навчального матеріалу, представлено навчальні досягнення учнів, визначено основні напрямки корекційно-розвивальної роботи, а також орієнтовні вимоги до навчальних досягнень учнів на кінець навчального року.

Розкриємо сутність основних інновацій навчального змісту предмета «Українська мова».

1. Однією з інновацій Державного стандарту є диференціація корекційно-розвивальної спрямованості освіти дітей з розумовою відсталістю на корекційно-розвивальні лінії в структурі навчального предмета та корекційно-розвивальну роботу. Відповідно, в змісті програми представлено зміст корекційно-розвивальної лінії, який визначається вимогами до загального змісту освітньої галузі «Мови і літератури» та співвідноситься з компенсаторними можливостями учнів до формування навчальних і життєвих компетенцій у процесі опанування ними навчального змісту.

2. Структура змісту загалом узгоджується зі структурою змісту навчального предмета «Українська мова» для загальноосвітніх шкіл [2], водночас у програмі введено авторське трактування поєднання складових цієї структури. На відміну від загальноосвітніх програм, у яких навчальний зміст підпорядковується освітнім лініям, у розробленій програмі лінії інтегрують та реалізуються у кожному навчальному розділі, тобто конкретизують кожний окремий елемент навчального змісту. Ця технологія є необхідною з урахуванням специфіки формування та функціонування пізнавальної діяльності школяра з розумовою відсталістю та максимально враховує його компенсаторні можливості у процесі опанування знань з української мови.

3. Структура навчального змісту визначається розділами, які є автентичними для предмета «Українська мова»; відтак нами було уточнено та узгоджено з програмами для загальноосвітніх шкіл назви розділів, а також мовознавча термінологія [2, 4].

4. У навчальних програмах визначено орієнтовні вимоги не лише до навчальних досягнень учнів з розумовою відсталістю легкого ступеня, а також до стану сформованості життєвої компетентності учнів із помірною розумовою відсталістю.

5. Учителю надано можливість змінювати кількість годин на вивчення тих чи інших тем.

6. Вивчення звуків і букв у першому класі здійснюється у послідовності, передбаченій методикою викладання української мови, яка втілена і представлена у підручниках з української мови і добре відома усім учителям-мовникам. Тому, щоб уникнути непотрібних повторів, за погодженням із педагогами-практиками, у змісті програми представлено зміст навчального матеріалу, послідовність роботи, орієнтовні вимоги до навчальних досягнень учнів та спрямованість корекційно-розвивальної роботи під час вивчення з учнями звуків і букв на кожному з етапів. А власне послідовність вивчення звуків і букв 1, П, Ш, 1У етапів, кількість годин на їх вивчення, – представлено в

орієнтовній сітці розподілу навчальних годин. Як зазначається у пояснювальній записці, розподіл навчальних годин є орієнтовним, що надає учителю можливість за необхідності змінювати кількість годин на вивчення тих чи інших звуків і букв (залежно від можливостей учнів).

7. Суттєвим моментом оновлення змісту навчальних програм із літературного читання у початкових класах є відхід від традиційного підходу до читання як до вивчення чітко окреслених тем і творів.

З урахуванням зазначеної мети і завдань мовного компонента освітньої галузі, відповідно до змістових ліній Державного стандарту з читання, програму структуровано за такими розділами: «Коло читання» (де представлено, зокрема, перелік жанрів, тематики, авторів творів); «Формування і розвиток навички читання» (спосіб, темп, правильність, усвідомленість, виразність читання); «Літературознавча пропедевтика» (автор твору та його назва, жанр тощо); «Досвід читацької діяльності» (особливості опрацювання художнього твору, смисловий і структурний аналіз тексту, засоби художньої виразності; емоційно-оцінне ставлення до змісту твору); «Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією», «Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного».

Дана структура програми є чіткою і представляє технологію та послідовність роботи над текстом будь-якого жанру, тематики, рівня складності. Учителеві при цьому надається більше можливостей для обрання твору для читання та відповідного розподілу годин з урахуванням можливостей кожного з учнів, не обмежуючись рамками конкретної теми чи твору та відведених на неї годин.

У навчальному змісті програм з української мови максимально реалізовано принцип доступності освіти шляхом запровадження низки інновацій, а саме:

- у підготовчому класі введено адаптаційний період, який передує добукварному; визначено його тривалість (кількість навчальних годин на опанування відповідного змісту), яка співвідноситься з навчальними можливостями учнів;

- до програми з української мови для шкіл з російською мовою навчання введено розділ «Усний курс української мови», який дає можливість підготувати школярів до початкового навчання читання і письма;

- подовжено (збільшено кількість навчальних годин) добукварний та букварний період; відтак післябукварний період перенесено на початок 2 класу;

- значно спрощено зміст програмового матеріалу (що узгоджено та схвалено учителями під час апробації програми у спеціальних закладах освіти), відтак він є більш доступним для молодших школярів із розумовою відсталістю і зорієнтованим на формування у них життєвої компетентності як здатності застосовувати на практиці відповідні знання та базові навички, набуті у процесі навчання;

- суттєво оновлено структуру подачі змісту навчального матеріалу як з української мови, так і з літературного читання; визначено орієнтовні вимоги до навчальних досягнень учнів на кінець кожного року; окреслено сфери і теми мовленнєвої діяльності для кожного класу; у програмах з літературного читання представлено орієнтовний перелік авторів, чії твори рекомендуються для читання.

Висновки. Розроблений нами Державний стандарт початкової загальної освіти з освітньої галузі «Мови і літератури» визначає державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з розумовою відсталістю; мету, основні завдання та пріоритетні напрями даного процесу з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб дітей даної категорії.

На основі цих вимог розроблено відповідну програму з навчального предмета «Українська мова» (для шкіл з українською та російською мовою навчання) для підготовчого, 1-4 класів.

Побудова змісту програми за новим принципом дає можливість більш чітко і конкретно прослідкувати за напрямками та методикою роботи над будь-яким розділом чи темою (як з української мови, так і з літературного читання). Чітке структурування та зміст розробленої програми дозволив уникнути непотрібної деталізації і повторів, притаманних діючим програмам; розширити можливості для творчості вчителя; здійснювати процес навчання з урахуванням психофізичних можливостей школярів різного рівня розвитку. До того ж програма передбачає можливість навчання не лише дітей з легким ступенем розумової відсталості, але й дітей із помірною розумовою відсталістю, з метою формування у них певного рівня життєвої компетентності.

Програму з української мови призначено для практичного використання при плануванні та проведенні уроків української мови, а також при розробленні відповідних методичних матеріалів.

Література:

1. Вавіна Л.С. Концептуальні підходи до мовної освіти учнів спеціальних шкіл / Л.С.Вавіна // Дефектологія. – 2001. – № 3. – С. 7-11.
2. Вашуленко М.С., Пономарьова К.І., Прищепка О.Ю., Мартиненко В.О., Караман С.О., Луцько Н.І. Українська мова: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи / М.С.Вашуленко, К.І.Пonomарьова, О.Ю.Прищепка, В.О.Мартиненко, С.О.Караман, Н.І.Луцько// [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.iitzo.mon.gov.ua>.
3. Висоцька А.М. Освітня галузь ”Мови і літератури” / А.М.Висоцька // Реалізація оновленого змісту освіти дітей з особливими потребами: початкова ланка: Навчально-методичний посібник / Н.Б. Адамюк, Л.Є. Андрусішина, О.О. Базилевська та ін.; НАПН України, Ін-т спец. педагогіки; За ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої, Н.О. Макарчук, В.І. Шинкаренко. – Київ: , 2014.
4. Савченко О.Я., Мартиненко В.О., Науменко В.О., Колеснікова Н.М., Лаптева Л.І. Літературне читання: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2-4 класи / О.Я.Савченко, В.О.Мартиненко, В.О.Науменко, Н. М. Колеснікова, Л. І. Лаптева // [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.iitzo.mon.gov.ua>.
5. Хохліна О.П., Козленко М.О., Мерсіянова Г.М., Турчинська В.Є. Проект концепції державного стандарту освіти розумово відсталих дітей / О.П.Хохліна, М.О.Козленко, Г.М.Мерсіянова, В.Є.Турчинська // Дефектологія. – 2000. – № 1. – С. 2-4.

УДК 319.4/345

Чеботарьова О.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

У статті представлено основні теоретичні засади, які є визначальними при розробці змісту початкової ланки освіти дітей із порушеннями опорно-рухового апарату, представленого у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Розкриваються особливості програмного забезпечення та корекційно-розвивальної спрямованості змісту навчання молодших школярів із порушеннями опорно-рухового апарату.